
УДК 811.161.2(092):81'36-112]:811.16"712" (Грищенко)

Микола Степаненко (м. Полтава)

З КОГОРТИ НАЙДОСТОЙНІШИХ УЧЕНИХ-МОВОЗНАВЦІВ (АРНОЛЬД ПАНАСОВИЧ ГРИЩЕНКО)

Історія розвитку сучасної граматичної думки в Україні нерозривно пов'язана з ім'ям Арнольда Панасовича Грищенка. Коло його наукових зацікавлень широке, що засвідчують численні публікації: окремі монографії, розділи в колективних монографіях, посібниках і підручниках, статті в різних виданнях, зосібна в енциклопедії «Українська мова», рецензії на книги. Найважливішою проблемою, над якою впродовж чотирьох із половиною десятиліть працював талановитий мовознавець, є сучасна та історична граматики. У світ великої лінгвістики його виводив Михайло Андрійович Жовтобрюх — мовознавець найширшого діапазону, який брав безпосередню участь у розбудові українського

А.П. Грищенко

мовознавства в 30–80-х роках минулого століття, для якого не існувало складних лінгвістичних проблем, оскільки він знав концептуальні засади всіх мовознавчих шкіл і напрямків, цитував класиків світової лінгвістики, бо багатьох із них читав в оригіналі. Про свого наставни-

ка в рік його столітнього ювілею — 2005 — Арнольд Панасович сказав гордо й захоплено: «Як учений М.А. Жовтобрюх був справжньою енциклопедією українознавства. Він блискуче орієнтувався у складних перипетіях історії України, досконало знав специфіку становлення української літератури й культури, гуманітарних галузей наукового знання. М.А. Жовтобрюх був чуйним і дбайливим вихователем наукових кадрів. Що ж до кількості тих, кого він консультував, напучував добрим словом, то статистика тут безсила. Та найголовніше в тому, що довгі літа нічого не змінювали в характері М.А. Жовтобрюха: ні допитливого розуму, ні бажання творити, ні спраги спілкування. Засади людяності, наукового сумління, чесності й добропорядності, які визначали життєвий шлях М.А. Жовтобрюха, варті наслідування» [9: 37]. І ці засади Арнольд Грищенко все своє життя передавав, можливо, сам того не помічаючи, своїм учням — студентам-філологам, пошукувачам, аспірантам, докторантам.

Дебютував Арнольд Панасович як дослідник синтаксису складного речення. Його перші друквані праці з'явилися в академічних виданнях. У них викладено основні положення кандидатської дисертації **«Структура складносурядного речення в українській мові»**. Це, зокрема, статті **«Структура складносурядних речень з єднальними сполучниками *i, та*»** (див. [20: 38-55]), **«Вираження залежності між структурними частинами складносурядних речень»** (див. [13: 77-91]).

1960 року в Інституті мовознавства імені О.О. Потебні організовано лабораторію експериментальної фонетики, основним завданням якої було дослідження фізичного аспекту інтонаційного рівня мови із застосуванням найновіших електронно-акустичних приладів, залучення котрих дало змогу «одержати точні об'єктивні звукові дані щодо акустичної структури речення кожного комунікативного типу, узагальнити їхні варіативні характеристики, зробити зіставлення як у межах однієї мови, так і міжмовні» [1: 316]. Арнольд Панасович Грищенко об'єктом аналізу обрав інтонаційний малюнок складносурядних речень. Результати його довготривалих експериментальних спостережень відбито у двох наукових розвідках з однаковою назвою — **«Особливості інтонації складносурядних речень у сучасній українській літературній мові»** (див. [3: 162-184; 24: 251-260]).

Першим вагомим науковим здобутком ученого стала монографія **«Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові»**, присвячена проблемі багаторівневої сутності речення як основної комунікативної одиниці. У ній переконливо доведено, що синтаксичні одиниці, які утворюють складне речення, варто кваліфікувати не як прості речення, а як його складники, побудовані за зразком простого речення, але з граматичного погляду не тотожні з ним. Особливе місце в праці відведено безсполучниковим реченням, які, за переконанням багатьох авторитетних лінгвістів, не утворюють окремого типу, а співвідносяться зі складносурядними або складнопідрядними (див., напр. [18; 14]). На думку мовознавця Грищенка, є всі підстави виокремлюва-

ти речення, у яких не представлені зовнішні показники зв'язку складових частин — сполучники або сполучні слова, у самостійний різновид, а самі складні речення протиставляти за такими двома диференційними ознаками: а) наявність сполучникового зв'язку між складовими частинами і б) відсутність цього зв'язку між ними. Складносурядні речення традиційно поділено на єднальні, зіставно-протиставні й розділові. Новаторство вченого в тому, що в межах означених типів він розрізняє структурно-семантичні моделі. Єднальні речення представлені трьома моделями. До моделі I входять складносурядні речення, загальний зміст яких зведений до повідомлення про паралельне тривання певних подій, станів, явищ докільля в одному з трьох часів: теперішньому, минулому або майбутньому. Складносурядні речення моделі II інформують про послідовність перебігу кількох дій або тривання станів, а складносурядні речення моделі III — про причиново-наслідкові та умовно-наслідкові відношення, причому перша складова частина містить у собі причину того, про що повідомляється в другій. Зіставні речення диференційовано на дві моделі: зіставні складносурядні речення моделі I і протиставні складносурядні речення моделі II. Розділові речення репрезентовані однією моделлю. Вони становлять „цілком виразний, відмінний від інших тип складного речення. На противагу єднальним і зіставно-протиставним реченням, які з логічного погляду являють собою так звані кон'юнктивні судження, розділові складносурядні речення інтерпретуються в логіці як диз'юнктивні (розділові) судження. Ознакою цих суджень, утворюваних унаслідок поєднання кількох простих суджень, є логічний сполучник або“ [7: 137]. Моделі представлено у вигляді формул, створених на основі вищо-часових форм присудків. Цінним є розмірковування про зв'язок речення з контекстом, органічним компонентом якого воно є. Глибшого аналізу й нині потребує твердження про те, що вихоплене з контекстуального оточення речення багато втрачає стосовно своєї інформативної наповнюваності й конкретного зв'язку з тим або тим фрагментом дійсності [7: 23]. Запропонована в монографії класифікація складносурядних речень без особливих змін і дотепер використовується в багатьох підручниках із сучасної української мови для вищих навчальних закладів.

У спектрі основних лінгвістичних інтересів Арнольда Панасовича Грищенка — історична морфологія, зокрема становлення системи словозміни і словотвору прикметника в українській мові. Ця проблема — об'єкт аналізу його докторської дисертації — знайшла повне висвітлення в монографії **«Прикметник в українській мові»** (див. [5]). Обстежений багатющий фактаж дав підстави зробити аргументовані висновки про категорійні характеристики, які уможлиблюють визначення лінгвістичного статусу прикметника на тлі іменника, дієслова й прислівника, про парадигматичні процеси в розвитку ад'єктивної словозміни, про власне морфологічні й морфонологічні явища, що визначають механізм формування словозмінної системи коротких і повних

прикметників, про словотвірну структуру ад'єктивів. Щодо самого матеріалу дослідження, то він досить репрезентативний, цінний, жанрово неоднорідний: пам'ятки української мови, лексикографічні джерела, діалектне та літературне (усне й писемне) мовлення. Праця Арнольда Грищенка, про яку йдеться, достойно примножила розряд фундаментальних славістичних розвідок, вона ніколи не втратить своєї значущості й актуальності, оскільки це «справді перша в українському мовознавстві спроба комплексного порівняльно-історичного аналізу виділення прикметника з первісно недиференційованого класу імен і набуття ним статусу окремого лексико-граматичного класу слів. У роботі містяться важливі відомості про власне українську специфіку прикметника, репрезентовану властивою йому словотвірною парадигмою... Лексичний прикметниковий матеріал ... виступає переконливим свідченням, образно висловлюючись, європейської орієнтації контактів української мови. Наша мова ніколи не була герметичною комунікативною системою, вона засвоювала іншомовні лексичні одиниці...» [4: 114]. «Авторові вдалося зібрати велику кількість прикметникових форм із староруських пам'яток і розмістити їх у певній послідовності, — зауважував у своїй рецензії доктор філологічних наук, професор Степан Пилипович Бевзенко. — Монографія ... є помітним здобутком вітчизняного мовознавства у вивченні історії української мови; вона зайняла гідне місце в серії праць з історичної морфології» [2: 77]. «Видання таких праць, — читаємо в навчальному посібникові «Історія українського мовознавства», — значно поповнило б наші знання про становлення морфологічної системи і системи словотвору української мови» [15: 219]. Часті покликання в різноманітних авторитетних виданнях на дослідження «Прикметник в українській мові» — potwierдження того, що фахівці зі слов'янської філології віднайшли в ній свіжі й нові думки, які стосуються історичної морфології та історичної дериватології слов'янських мов.

Арнольд Панасович — співавтор одного з томів («Синтаксис») колективної праці «Сучасна українська літературна мова». Він написав розділи «Часова віднесеність речення», «Додаток», «Обставина», «Складнопідрядні речення» (речення з підрядними підметовими, присудковими, додатковими, означальними, місця, часу), «Складносурядні речення». Учений узяв участь у підготовці інших колективних досліджень, з-поміж яких «Синтаксис словосполучення і простого речення». Його праці «Внутрішня синтаксична організація простого речення», «Модальність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення», «Прикметник у функції головного компонента в словосполученні», що увійшли до цього видання, суттєво поглибили дослідження, присвячені питанням граматичного ладу мови у всій багатоманітності внутрішніх системних зв'язків граматичних явищ (див. [21]).

1982 року виходить у світ посібник «Грамматика української мови», у якому з позиції досягнень тодішньої української лінгвістики висвітлено найважливіші питання трьох підсистем граматики — словотвору,

морфології та синтаксису. Він адресований учителям, які викладають українську мову, однак з великим успіхом використовувався й використовується в педагогічних вищих навчальних закладах. Передмову та розділ **«Морфологія»** (вступні зауваження, предмет і основні поняття морфології, типи морфологічних форм і засоби вираження їх, частини мови і принципи класифікації їх, частини мови: іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово) написав Арнольд Панасович, інші розділи підготували Іван Романович Вихованець («Синтаксис») та Катерина Григорівна Городенська («Словотвір», «Морфологія» [прислівник, службові слова, вигук]).

У 1986 році з'явилося видання **«Українская грамматика»**, адресоване широкому колу користувачів: людям, які вивчають українську мову або бажають систематизувати свої знання з української мови чи познайомитися з її структурою загалом, філологам-дослідникам, викладачам, студентам, учителям. Над ним працювали мовознавці Віталій Макарович Русанівський (відповідальний редактор), Михайло Андрійович Жовтобрюх, Катерина Григорівна Городенська. Долучився до цієї справи й Арнольд Панасович Грищенко, підготувавши розділи **«Морфологія»** (категорії імен, форми іменної словозміни), **«Синтаксис»** (словосполучення, просте речення, складне речення). В іншій монографії — **«Морфологічна будова української мови»** — він різноаспектно розкрив природу морфемної організації прикметника (суфіксальний словотвір) — узято до уваги специфіку ад'єктива як самостійної частини мови і зв'язки його з іншими лексико-граматичними розрядами слів (див. [19: 96-140]). У праці **«Словотвір сучасної української мови»** Арнольд Панасович різновекторно з'ясував ще не достатньо вивчені загальнотеоретичні питання дериваційного аналізу, не опрацьовану належним чином на українському мовному матеріалі проблему суфіксального словотвору похідних і непохідних якісних прикметників (відіменникових, віддієслівних, відприкметникових), схарактеризував словотвірну структуру відіменникових, віддієслівних, відприслівникових, відчислівникових відносних ад'єктивів (див. [22: 119-170]). У колективній монографії **«Історія української мови: Морфологія»**, автори якої поставили за мету простежити еволюцію форм граматичних категорій української мови від праслов'янського періоду до наших днів, Арнольд Панасович ґрунтовно дослідив походження категорії прикметника, поділяючи й суттєво уточнюючи ту концептуальну засаду, що формально-граматичні відмінності між іменником та прикметником існували не споконвічно, що останній виокремився із загального класу імен і протягом тривалого періоду свого розвитку набув тих семантичних і морфолого-синтаксичних ознак, які дають підстави вважати його окремою частиною мови. Докладно проаналізовано також генезис повних і коротких форм ад'єктива, ступені порівняння його (див. [16: 163-215]).

Арнольд Грищенко збагатив новими оригінальними ідеями теорію історичного синтаксису. Він свідомий того, що «основним об'єктом

дослідження й опису залишається ...внутрішньо-синтаксична і зовнішньо-синтаксична одиниці синтаксичної підсистеми», і того, що «історичний аспект ставить нові, специфічні вимоги до лінгвістичного аналізу, зумовлені необхідністю охарактеризувати основні лінії змін у структурі речення, якими характеризувалося становлення синтаксичної системи, починаючи від найдавніших свідчень функціонування аналізованих мовних явищ і закінчуючи тим станом, який можна кваліфікувати як стан синхронії» [17: 6]. «Питання історичного синтаксису, — на думку цього граматиста, — потребують і надалі уваги з боку дослідників, причому успішному розв'язанню їх повинні сприяти результати багатьох часткових і узагальнюючих досліджень. Заслужують на увагу насамперед проблеми діалектного синтаксису української мови, без висвітлення яких на широкому лінгвогеографічному матеріалі неможливе з'ясування багатьох питань власне історичного синтаксису української мови... До актуальних належать проблеми, пов'язані з історією структурних різновидів простого речення, властивих українській мові. Висвітлення їх можливе тільки при об'єднанні зусиль багатьох дослідників і використанні фактичних даних з якомога більшою кількістю джерел різної хронологічної належності» [17: 9-10]. Що ж до значення цієї етапної для українського мовознавства праці, то воно насамперед у тому, що «історію становлення складного речення... висвітлено на репрезентативному фактичному матеріалі з численних пам'яток і діалектних джерел... описано з урахуванням наукового досвіду дослідників-попередників, в аналізі синтаксичних структур раціонально використано широке слов'янське тло, що дало можливість визначити спільне й відмінне в історії становлення українського складного речення» [4: 113-114]. Як бачимо, завдання, яке поставив відповідальний редактор — професор Грищенко — перед собою й авторським колективом, повністю виконане.

Арнольд Панасович був членом Правописної комісії, активно працював над найновішою редакцією українського правопису, підготував логічно виструнчений розділ «**Правопис слів іншомовного походження**» (див. [25: 148-163]), фрагмент якого згодом опублікував у вигляді статті «**Про одну традицію / новацію в українському правописі**» в альманасі «Рідний край» (див. [10: 91-95]). У ній ідеться про написання літери **и** в загальних і власних назвах іншомовного походження після букв на позначення приголосних **д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним, про банальні протиставлення на зразок *Дізель* (< нім. Diesel Rudolf (1858 — 1913), винахідник дизель-мотора) — *дизель* (конструктивний тип мотора, запропонований Дізелем 1893 р.), *Сифіліс* (лат. Siphilus — персонаж поеми веронського лікаря Джироламо Фракасторо (1483 — 1553) — *сифіліс* (назва захворювання, на яке страждав згаданий персонаж), *Рідберг* (< швед. Rydberg Johannes Robert (1854 — 1919) — шведський фізик) — *ридберг* (одиниця енергії, застосовувана в атомній фізиці й оптиці), *Рікеттс* (< англ. Ricketts H.T. (1871 — 1910) — американський патолог) — *рікеттсіози* (інфекційні

захворювання людей і тварин), *Сілует* (< фр. Etienne de Silhouette (1709–1767) — французький письменник і політик) — *силует* (портрет з чорного паперу, що відтворює обриси обличчя; нечіткі обриси істоти або предмета в темноті на світлому тлі; з Сілуета було намальовано карикатуру, що зображала тінь його профілю), *Сіменс* (< нім. Siemens Emst Werner (1816 — 1892) — німецький учений) — *сіменс* (одиниця електропровідності в міжнародній системі одиниць). Автор цієї роботи пропонував „розглядати орфографічні питання не на засадах емоційних оцінок (не зачіпайте правила „дев’ятки“, бо це стимулюватиме „сум“ за літерою і!), а з почуттям здорового глузду, який дає цілковиті підстави заперечувати наявність засад для протиставлення іншомовних власних і загальних назв за правилом „дев’ятки“ [10: 95].

Під керівництвом і за безпосередньою участю професора Грищенка створено підручник **«Сучасна українська літературна мова»** для студентів-філологів педагогічних університетів. Його укладачі виходили з того, що суспільно-комунікативні перспективи української мови — розширення сфер функціонування, піднесення престижу її тощо — залежать не тільки від державних заходів на рівні законодавства, фінансування різних програм, орієнтованих на її захист, а й від мовного навчання та мовного виховання. «Мета мовного навчання, — зауважено у «Вступі», — полягає у свідомому практичному оволодінні українською літературною мовою, заснованому на вивченні її системи і підсистем — фонетичної, лексико-семантичної і граматичної, а також закономірностей, які визначають використання тих або інших виражальних засобів відповідно до сучасних мовних норм. Мовне виховання ставить своїм першочерговим завданням усвідомлення значення рідної мови не лише як засобу спілкування, а й як найважливішого джерела формування інтелекту і духовно-емоційної сфери особистості через її органічний зв’язок з національними традиціями» [23: 4]. На виняткову увагу заслуговує розділ **«Лексикологія»**, над яким сумлінно потрудився Арнольд Панасович. Він містить багато нових відомостей про лексику української мови з погляду походження — про споконвічну українську лексику та про лексичні запозичення з інших мов (слов’янських і неслов’янських), про багатозначність слів, про знакову природу слова, про системні семантичні зв’язки в словниковому складі. У цьому розділі «враховано досягнення сучасного мовознавства, пов’язані з аналізом лексичного складу як системно організованої єдності, подано важливі відомості про функціонування словникового складу сучасної української мови, проілюстровані репрезентативними фактами» [4: 114].

Довго щиро дякуватимуть викладачі вищих навчальних закладів дійсному членові Академії педагогічних наук України Арнольду Панасовичу Грищенкові за те, що кваліфіковано, відповідно до найсучасніших європейських вимог розробив освітньо-професійну програму за спеціальністю **«Педагогіка і методика середньої освіти»** — державний документ, що визначає нормативну дидактичну базу, установлює ви-

моги до лінгвістичної, діяльнісної, соціокультурної, комунікативної змістової лінії, тобто до рівня освітньої, а також професійної підготовки вчителя української мови. Цей стандарт сьогодні активно використовують у процесі укладання та корегування відповідних навчальних планів і програм дисциплін лінгвістичного циклу («Вступу до мовознавства», «Теорії мови», «Історії лінгвістичних учень», «Діалектології», «Історичної граматики української мови», «Історії української літературної мови», «Сучасної української літературної мови», «Стилістики», «Практикуму з української мови», «Лінгвістичного аналізу тексту», «Методики викладання рідної мови в школі», а також спецкурсів і спецсеминарів), розробленні засобів діагностики рівня якості освітньо-професійної підготовки фахівця-словесника, визначенні змісту навчання в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів української мови й літератури.

Арнольд Панасович має серйозні напрацювання в галузі лінгводидактики. Він виступав на багатьох наукових і методичних форумах із різними повідомленнями, що стосуються лінгводидактичного опису функціонування української мови, практичних питань уживання української літературної мови. Учасники розширеного засідання Координаційної ради «Українська мова», що відбулося в Херсоні (2003 рік), з великим інтересом слухали його доповідь **«Норма і граматична форма»**. Цікавою, новаторською за змістом, багатою на роздуми є публікація **«Українська мова як фахова дисципліна у вищій школі»** (див. [11]). Безперечний пріоритет у викладанні дисциплін лінгвістичного циклу у вищих педагогічних навчальних закладах, переконував Арнольд Панасович, «становить орієнтація майбутніх учителів на використання одержаних ними фахових знань у навчальному процесі середніх та інших типів шкіл» [11: 142]. Словесники покликані не лише давати ґрунтовні філологічні знання своїм вихованцям, а й вирішувати важливі соціолінгвістичні завдання, пов'язані з утворенням престижу української мови як «комунікативної системи, здатної задовольняти потреби спілкування в усіх необхідних галузях... суспільства» [Там само]. На двадцятому році нашої незалежності склалася парадоксальна ситуація, коли українська мова, що за лексичною будовою, словотвірними можливостями, граматичним ладом чи будь-якими іншими ознаками не поступається перед мовами світу, ніяк не вийде на державницькі позиції, ніяк не може виконувати гарантовані їй Конституцією функції. «Жодна мова не відповідала за те, що вона витісняє з комунікативної практики іншу мову, — слушно наголошував академік і патріот А. Грищенко. — Відповідальність за прояви лінгвоциду лежить на тих, хто планує і втілює в життя відповідну мовну політику, яка щодо української мови реалізується на практиці поступово і невпинно, негласно і гласно з часу втрати Україною державної незалежності в 1654 р.» [11: 145].

До особливих заслуг, ба навіть чеснот, Арнольда Панасовича слід віднести те, що найскладніше він доносив просто, зрозумілою мовою,

без модних і претензійних закучерявлень. Говорячи, приміром, про те, що креативна сила мовної системи, об'єктивована в комунікативній діяльності мовців, виявляється в породженні нескінченної кількості вживань шляхом актуалізації обмежених мовних засобів від конкретних потреб спілкування, він удається до такої образної інтерпретації: «Тут діє принцип семи нот, на основі синтагматики яких створюються мелодії від елементарних, найпростіших до фундаментальних музичних творів, які, очевидно, можна порівнювати з найскладнішими текстами як послідовностями відповідних речень (висловлень)» [12: 8]. А ось його сповнені поетичності розмірковування про секрети речення: «У мовознавстві існують вічні проблеми. Вічні тому, що ніколи не можуть дістати кінцевого, абсолютно-завершального з'ясування попри зусилля багатьох дослідників збагатити і відповідним чином висвітлити їхню сутність. Однією з вічних, безперечно, можна вважати проблему речення — тему, здавалося б, просту й зрозумілу ще з багаторічного циклічного вивчення в середній школі, але водночас і таємничу з багатьох поглядів, зокрема, дефініційного, структурно-формального, значеннєвого тощо» [8: 226].

На жаль, не всі творчі плани видатного вченого зреалізувалися. Не завершив він своєї праці «**Українська мова: синтаксичні нариси**». А задум був унікальний. Мовознавча наука мала б оригінальне дослідження, яке добре прислужилося б і вченим-лінгвістам, і студентам-філологам, і вчителям-словесникам, і школярам. На півслові обірвався розділ «**Додаток: засади парадигматично-синтагматичного членування**»¹ — Арнольд Панасович передчасно відлетів у засвіти. Багата його наукова спадщина назавжди залишиться окремою віхою в неповторному світі однієї з найпрекрасніших і найточніших наук — лінгвістики.

1. *Багмут А.Й.* Експериментальна фонетика / А.Й. Багмут // Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України — 75, 1930–2005 : матеріали до історії / Редкол. : В.Г. Складенко (відп. ред.) та ін. — К. : Довіра, 2005. — С. 315–319.
2. *Бевзенко С.П.* Рецензія : Грищенко А.П. Прикметник в українській мові / С.П. Бевзенко // Українська мова і література в школі. — 1979. — № 9. — С. 76–77.
3. Граматичні та стилістичні студії з української і російської мов. — К. : Наук. думка, 1965. — 280 с.
4. *Грищенко Арнольд Панасович* // Наукові школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / Уклад. Г.І. Волинка, О.С. Падалка, Л.Л. Макаренко; за ред. В.П. Андрущенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. — С. 112–117.
5. *Грищенко А.П.* Прикметник в українській мові : монографія / А.П. Грищенко. — К. : Наук. думка. — 207 с.
6. *Грищенко А.* Проблема викладання української мови як фахової дисципліни у вищій школі / Арнольд Грищенко // Українська мова в освіті. — Івано-Франківськ, 2000. — С. 57–75.
7. *Грищенко А.П.* Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові : монографія. — К. : Наук. думка, 1969. — 155 с.

¹ Дивіться у цьому випуску С. 19–28. (Ред.)

8. *Грищенко А.П., Степаненко М.І.* Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. — К.: Укр. мовно-інформаційний фонд, 1997: рец. на кн. // Вісник Полтавського педінституту ім. В.Г. Короленка: збірник наукових праць. — Полтава, 1998. — Вип. 1. — С. 226-227. — (Серія «Філологічні науки»).
9. *Грищенко А.* Михайло Жовтобрюх / Арнольд Грищенко // Дивослово. — 2006. — № 6 (591). — С. 37-39.
10. *Грищенко А.* Про одну традицію / новацію в українському національному правописі / Арнольд Грищенко // Рідний край: наук., публ., худ.-літ. альманах / Полт. держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. — 2005. — № 2 (13). — С. 91-95.
11. *Грищенко А.П.* Українська мова як фахова дисципліна у вищій школі / А.П. Грищенко // Наукові школи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова / Ред. В.П. Андрущенко, укл. В.П. Бех, Г.І. Волинка. — К.: Четверта хвиля, 2005. — С. 142-151.
12. *Грищенко А.* Форма в синтаксисі / Арнольд Грищенко // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. — Полтава, 2001. — Вип. 4 (18). — С. 3-16.
13. Дослідження з української та російської мов. — К.: Наук. думка, 1964. — 259 с.
14. *Івченко М.П.* Сучасна українська літературна мова: підручник / М.П. Івченко. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1965. — 406 с.
15. Історія українського мовознавства: Історія вивчення української мови. — К.: Вища школа, 1991. — 231 с.
16. Історія української мови: Морфологія / С.П. Бевзенко, А.П. Грищенко та ін. — К.: Наук. думка, 1978. — 540 с.
17. Історія української мови: Синтаксис / Г.П. Арполенко, А.П. Грищенко та ін. — К.: Наук. думка, 1983. — 503 с.
18. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / За ред. Л.А. Булаховського. — К.: Рад. школа, 1951. — Т. 2. — 408 с.
19. Морфологічна будова сучасної української мови / М.А. Жовтобрюх, І.Р. Вихованець та ін. — К.: Наук. думка, 1975. — 208 с.
20. Питання граматики і лексикології української мови. — К.: Наук. думка, 1963. — 111 с.
21. Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки) / М.А. Жовтобрюх, І.Р. Вихованець, А.П. Грищенко та ін. — К.: Наук. думка, 1975. — 222 с.
22. Словотвір сучасної української літературної мови. — К.: Наук. думка, 1979. — 406 с.
23. Сучасна українська літературна мова: підручник / [А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; за ред. А.П. Грищенка; 3-є вид., допов.] — К.: Вища шк., 2002. — 439 с.
24. Українське усне літературне мовлення. — К.: Наук. думка, 1967. — 308 с.
25. Український правопис: (проект найновішої редакції). — К.: Наук. думка, 1999. — 240 с.

Mykola Stepanenko (Poltava)

FROM THE COHORT OF THE MOST DIGNIFIED SCIENTIST LINGUISTS
(ARNOLD PANASOVYCH HRYSHCHENKO)